

УДК 159.9

DOI 10.32755/sjeducation.2022.02.114

ПСИХОЛОГІЧНІ ТАКТИКИ ВИПРАВДАННЯ КОРУПЦІЇ

Зарічанський Олег Анатолійович, кандидат педагогічних наук,
доцент, старший науковий співробітник відділу проблем
інформаційно-психологічного протидорства науково-дослідного центру,
*Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*
(03680, Україна, Київ, вул. Михайла Ломоносова, 81)
ORCID: 0000-0002-6934-9521

Корупція – є шкідливим соціальним явищем, яке дослідники вивчають у різних ракурсах: як вид злочину або як недолік економічної системи країни. Однак психологи підходять до цього явища як до форми девіантної поведінки, тобто поведінки, яка відхиляється від зазальнопринятих норм.

Мета статті полягала у виокремленні та ґрунтовному аналізі психологічних прийомів, за допомогою яких корупціонери заперечують, виправдовують або зменшують власну провину та намагаються трактувати свої дії як нормальні і правильні.

Результати дослідження. У статті розглянуто психологічні техніки виправдання (пояснення, обґрунтування) корупційної поведінки. Наголошено, що на відміну від інших видів злочинів, корупційні діяння, як правило, здійснюються досить поважними і хорошими людьми, які можуть бути гарними батьками, активними членами громади, високими посадовцями, і які не вважають себе корумпованими.

Висновки. Виокремлено провідні техніки нейтралізації: відмова від відповідальності; заперечення заподіяння шкоди; заперечення жертиви; несхвалення засуджувачів; звернення до більшої лояльності та ін.

Ключові слова: відповідальність, виправдання, заперечення шкоди, засудження, корупція, соціальні норми.

PSYCHOLOGICAL TACTICS OF JUSTIFICATION OF CORRUPTION

Zarichanskyi Oleg, PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Senior researcher of the Department problems of information
and psychological struggle of research center,
Taras Shevchenko Military Institute of Kyiv National University,
(81 Lomonosov Street, 03680, Kyiv, Ukraine)
ORCID: 0000-0002-6934-9521

The purpose of the article was to highlight and thoroughly analyze the psychological methods by which corrupt people deny, justify or reduce their own guilt and try to interpret their actions as normal and correct ones.

Research results. *The article examines psychological techniques of justification (explanation) of corrupt behaviour. It is emphasized that unlike other types of crimes, corruption acts are usually committed by quite respectable and good people, who can be good parents, active members of the community, high officials, and who do not consider themselves as corrupted. One of the most important aspects of corruption is how the offenders defend or justify their actions using various concepts or mental techniques. These methods of justifying corrupt behaviour, which in various studies are called techniques of neutralization, rationalization, socialization, moral disengagement etc., became the subject of this scientific review. The neutralization of deviant behaviour is considered in the article as psychological techniques that help to completely or partially deny someone's responsibility for deviant behaviour. It is noted that in order for there to be no or less guilt, neutralization can be carried out in two ways: on the one hand, by denying the deviant behaviour itself, and on the other hand, by denying responsibility for it.*

Conclusions. *The leading techniques of neutralization are singled out: disclaimer of responsibility; denial of harm; denial of the victim; condemnation of condemners; appeal to greater loyalty, etc.*

Key words: *responsibility, justification, denial of damage; condemnation, corruption, social norms.*

Постановка проблеми. Корупцію дослідники вивчають у різних ракурсах: як вид злочину, як розповсюджене шкідливе соціальне явище, як недолік економічної системи країни. Психологи підходять до цього явища як до форми девіантної поведінки, тобто поведінки, яка відхиляється від загальноприйнятих норм. Можна розглядати корупцію і в ракурсі делінквентної поведінки, а саме як сукупність протиправних вчинків або злочинів, які не відповідають формально зафіксованим соціальним та юридичним нормам.

Добре відома теза щодо того, якими мають бути змінні, присутні для того, щоб хтось здійснював шахрайство, одним з видів якого є корупція. Ця концепція ґрунтується на передумові або припущенні, що діяльність часто є результатом комбінації трьох факторів: тиску або мотивації, можливості та раціоналізації [27].

Першим елементом для того, щоб хтось вчинив шахрайство, є тиск або щось інше, що спонукає людей вчиняти шахрайство [15]. Без мотивації до корупції люди не будуть шукати вікно можливостей для її вчинення. Альберхт з колегами [1] поділяють типи тиску, який з'являється як мотив для вчинення шахрайства, на чотири категорії: фінансовий тиск, порок (наркотики, азартні ігри тощо), тиск, пов'язаний з роботою, та інший тиск.

Мотивація до вчинення шахрайства може виходити зсередини самої людини (наприклад, фінансовий тиск) або ззовні (наприклад, тиск з боку робочих цілей). Тип тиску, який найчастіше є мотивом для вчинення шахрайства, це фінансові причини [27].

Другим елементом шахрайства є наявність прогалин (можливостей) з боку системи чи недосконалості контролю, щоб запобігти корупції. Надання окремим особам доступу до активів чи інформації фактично створює можливості для вчинення шахрайства та приховування своїх дій [18]. Крім того, можливості також є пов'язаними з посадою людини. Чинovníки в організації мають більше можливостей для вчинення корупції порівняно з працівниками нижчого рівня.

Останнім, але дуже важливим компонентом, необхідним для вчинення корупції, виступають психологічні техніки виправдання (пояснення, обґрунтування) власної корупційної поведінки. Адже на відміну від інших видів злочинів, корупційні діяння в повсякденному житті, як правило, здійснюються досить поважними і хорошими людьми, які можуть бути гарними батьками, активними членами громади, високими посадовцями. Корупціонери, як правило, не вважають себе корумпованими. Іноді вони вважають за краще зізнаватися у своїх помилках, але відкидають злочинну мотивацію до корупції [3]. Одним із найважливіших аспектів корупції є те, як правопорушники захищають або виправдовують свої дії за допомогою різних концепцій чи розумових прийомів. Ці прийоми виправдання корупційної поведінки, які в різних дослідженнях називаються техніками нейтралізації, раціоналізації, соціалізації, морального відчуження тощо, стали предметом нашого наукового розгляду.

Мета роботи – виокремити та піддати ґрунтовному аналізу психологічні прийоми, за допомогою яких корупціонери заперечують, виправдовують або зменшують власну провину та намагаються трактувати свої дії як нормальні і правильні.

Аналіз джерел і публікацій. Незважаючи на актуальність теми корупції, мало що відомо про психологічні передумови корупційної поведінки. Невелика кількість досліджень присвячена психологічним складовим корупції [26; 28; 29]. Мокан [16] припускає, що недолік вивчення психологічних чинників кору-

пції пов'язаний з тим, що дані про корупцію є більш доступними в царині економіки, соціології, політики. Що стосується психологічних механізмів вчинення злочину, то одними з перших учених, які вивчали техніки виправдання правопорушниками власних протиправних дій, були Сайкс і Маца [25]. Досліджуючи підліткову злочинність, вони запропонували п'ять основних типів технік нейтралізації також відомих як знаменита п'ятірка, які широко використовуються в багатьох різних сферах [14]. Нейтралізації, також звані раціоналізаціями, визначені Маруною та Коупсом [14] як виправдання девіантної поведінки.

На сьогодні нейтралізація є однією з найпоширеніших концепцій у вивченні девіантної поведінки [22]. Науковці зазначають, що нейтралізація має незручне становище, оскільки її «загально засуджують і піддають критиці, але й повсюдно використовують» [21, с. 15]. Фритч припускає, що оскільки ці різноманітні методики «не пропонують ані теоретично обгрунтованої таксономії, ані вичерпного списку», існує ризик довільності у виборі методів для вивчення щодо їх використання та впливу [7, с. 485]. Маруна та Коупс [14] попереджають, що через те, що багато методів збігаються, це може бути причиною непослідовних результатів досліджень і може створити проблеми для майбутніх дослідників.

У нашому вивченні ми ставили *завдання* виявити психологічні техніки виправдання власних корупційних дій, узагальнити та систематизувати суттєві моменти різних концептуальних підходів і визначити перспективи використання отриманих напрацювань у психолого-соціальних програмах превенції корупційних дій.

Виклад основного матеріалу. Теорія нейтралізації виникла в дослідженнях з кримінології та девіантної соціології [6]. Пояснюючи, як вивчаються злочини білих комірців, Сазерленд (1991) стверджує, що раціоналізація є основним засобом, за допомогою якого менеджери намагаються виправдати свої злочини. У процесі свідомого самообговорення злочинці змушують себе вчинити злочин, роблячи злочин прийнятним. Крессі [5] у дослідженні серед розкрадачів виявив, що вони раціоналізували свою незаконну поведінку за допомогою «словника пристосування», наприклад, вони «лише позичали гроші». Ці вербалізації

дозволяли розкрадачам мінімізувати явний конфлікт між їхньою поведінкою та чинними законами і нормами.

Сайкс і Маца [25] вважали за краще використовувати термін «нейтралізація» для позначення виправдання, наданого перед вчинком, замість терміна «раціоналізація», який стосується виправдання, наданого після вчинку. Основна теза їхньої статті полягає в тому, що злочинці навчаються технікам нейтралізації, щоб вони могли порушувати закони та норми, в які вони зазвичай вірять і яких дотримуються. Девіанти шукають лазівки та пояснення, щоб виправдати чи нейтралізувати свої власні девіантні дії. Сайкс і Маца [25] розрізняють п'ять типів нейтралізації:

– відмова від відповідальності: злочинець сприймає себе як жертву несприятливих соціальних умов чи обставин. За його вчинки відповідає не він сам, а інші;

– заперечення заподіяння шкоди: правопорушник применшує свої дії; не визнає їх аморальними;

– заперечення жертви: правопорушник вважає, що жертва заслужила злочин, вчинений проти неї (наприклад, через етнічне походження чи сексуальну орієнтацію);

– несхвалення засуджувачів: злочинець звинувачує поліцію та інші органи державного контролю в корумпованості, недосконалої, егоїзмі та несправедливості;

– звернення до більшої лояльності: правопорушник стверджує, що діяв в інтересах інших, на основі наказу чи тиску однопілітків, але не згідно з власною волею.

Правопорушники сприймають норми, але розглядають їх як «кваліфікаційне керівництво», а не як «категоричні імперативи» [25, с. 666]. Кажуть, що правопорушники заздалегідь «нейтралізують» будь-яке несхвалення недотримання інтерналізованих норм, оскільки «соціальний контроль, який слугує для стримування або гальмування девіантних мотиваційних патернів, стає непрацездатним, і особа вільна брати участь у злочинах без серйозної шкоди для її самооцінки [25, с. 667]. Таким чином, правопорушник може залишатися «відданим домінуючій нормативній системі і все ж таки кваліфікувати її імперативи таким чином, що порушення є «прийнятними», якщо не «правильними»» [25, с. 667].

Прикладами нейтралізації є «Я насправді нікому не завдав шкоди», «Вони ще гірші за мене» і «Я зробив це не для себе». Саме такі міркування вважаються найбільш розповсюдженими варіантами пояснень девіантної поведінки, в тому числі, такої як корупція [19].

У теорії нейтралізації неетичну поведінку, наприклад корупцію, пояснюють використанням спеціальних психологічних технік для позбавлення від негативних почуттів, пов'язаних із протиправною дією [6; 8; 12].

Ананд з колегами [3] дослідили методи нейтралізації, які стосуються саме корупції. Зазначені техніки науковці описали за шістьма типами: заперечення відповідальності, заперечення травми, заперечення жертви, соціальне зважування, звернення до більшої лояльності та баланс бухгалтерських книг [3].

Перший тип прийому – це відмова від відповідальності. Відмова від відповідальності – це раціоналізуюча техніка, коли корупціонери переконують себе, що вони беруть участь у нечесних діях, тому що в них немає іншого вибору [3]. Особи, які використовують цю техніку, припускають, що вони звільнені від своєї поведінки [6]. Вони не є винуватцями неетичного вчинку, але вони вважають себе особами, які були змушені вчинити шахрайство. Ця раціоналізація зазвичай виникає, коли кривдник відчуває тиск з боку начальства та колег, мотиви «всі роблять те саме» та ін.

Другий тип техніки – це відмова від травми. Відмова від травми – це раціоналізуюча тактика, в якій корупціонери виправдовують свої дії тим, що не завдають шкоди іншим. Цю стратегію особливо легко використовувати у справах про корупцію, оскільки жертви є невідомими та абстрактними. Наприклад, корупціонери в уряді часто вважають, що існування державних грошей означає, що ніхто не може постраждати, оскільки особа вбачає, що держава є абстрактною річчю [8]. Ця раціоналізація поширена, коли злочинці з організації припускають, що збитки невеликі або організація може швидко відновитися. Окремі особи, які вчинили корупцію, будуть вважати, що їхні дії мають менший вплив, ніж інші крайні дії [19].

Третя нейтралізація – це заперечення жертви. У цьому випадку шахраї приймають відповідальність за свою девіантну пове-

дінку, але вони визначають жертву своєї девіантної поведінки як людину, яка заслуговує бути жертвою [3; 6]. Прикладом такого виправдання є крадіжка працівником офісного майна через несправедливість з боку роботодавця. Хоча роботодавець міг заподіяти деякі або багато несправедливостей, у відмові жертви слід зазначити, що виправдання кривдника не ґрунтується на фактах [3]. Працівники можуть прийняти вороже ставлення до організації, щоб зменшити свій власний дискомфорт [3].

Четверта техніка – це соціальне зважування. Існує два типи техніки соціального зважування. Перший полягає в тому, що правопорушники виправдовують свої дії, кидаючи виклик обґрунтованості регулятора, ця практика відома як несхвалення засуджувачів [3]. Твердження про те, що чинні норми не відповідають ситуації, неправильні чи неоднозначні, спонукають людей вважати корупцію сірою зоною.

Вибіркові соціальні порівняння є другим типом цього підходу. Ця методика є схожою на заперечення шкоди, але окремий правопорушник протиставляє свої дії діям інших сторін, які є набагато гіршими. Оскільки корупційний акт змусить правопорушника почуватися винним, він буде спонуканий шукати когось, хто більш корумпований і пояснюватиме, що він не такий злий [12].

П'ятий тип – звернення до вищої лояльності. Зловмисник припускає, що відповідні етичні правила мають бути порушеними для досягнення більш значущих цілей. Ця техніка, на відміну від попередніх раціоналізацій, забезпечить більшу цінність, ніж раціоналізація. Вони припускають, що інтереси особи чи групи матимуть перевагу над інтересами інших сторін [3].

Останнім прийомом є балансування гробсбуха. Останній тип раціоналізації полягає в тому, що злочинець вважає, що його попередні дії мають більш високу цінність, ніж його протиправні дії. Типова версія цього типу аргументації виникає, коли люди використовують попередню славу організації, щоб виправдати поточні неетичні дії [25].

Каптейн та Хелвурд у своїй роботі пропонують модель, яка охоплює більшість відомих методів нейтралізації [12]. Автори подають ці методи логічним чином, розрізняючи чотири категорії нейтралізації: спотворення фактів, заперечення норми, зви-

нування обставин і приховування себе. Ґрунтуючись на широкому переліку нейтралізацій, які описані в літературі, науковці операціоналізували кожна з чотирьох категорій на три техніки, кожна з яких складається з п'яти підтехнік. Отримана модель, на переконання дослідників, має на меті зменшити ризик довільності у виборі методів для емпіричного дослідження і, таким чином, сприяє більш послідовним результатам майбутніх досліджень. Модель також має на меті допомогти краще зрозуміти, як працюють нейтралізації [12].

Теорія нейтралізації прагне пояснити парадокс правопорушників, які порушують норми, в які вони вірять, хоча не відчують провини або не відчують її взагалі. Злочинці захищають свою самооцінку та нейтралізують самозвинувачення, використовуючи лінгвістичні прийоми, щоб переконати себе, що в їхній поточній ситуації прийнятно брати участь у поведінці, яка традиційно вважається аморальною. Норми не засуджуються повністю, а миттєво виносяться за дужки, щоб правопорушник почувався вільним їх порушувати [11]. Таким чином, суперечності між їхньою поведінкою, яка порушує норму, і викликаними нею почуттями провини й сорому нейтралізується самообманом [9]. Така нейтралізація поведінки відбувається не тільки після правопорушення, але й до нього, що також робить можливою девіантну поведінку [25].

За словами Маруни та Коупса [14], найбільш значущим моментом спотикання для теорії нейтралізації є різниця між нейтралізаціями та раціоналізаціями. Часто науковці взагалі не розрізняють ці два терміни, оскільки вони все частіше використовуються як синоніми в літературі [4; 12; 22]. Нейтралізація та раціоналізація також загалом узгоджуються з деякими іншими концепціями, терміни яких використовуються для вираження розриву між нормою та поведінкою [20]. У 2010 році вийшла стаття щодо того, чи не є моральне відсторонення, методи нейтралізації та когнітивні спотворення одним і тим же психологічним явищем [20].

У багатьох сучасних емпіричних дослідженнях використовується відома п'ятірка нейтралізації Сайкса та Маці [25], щоб дослідити, наскільки нейтралізації існують на практиці, як вони

пояснюють і передбачають девіантну поведінку та якими є її умови [14]. Враховуючи те, що список Сайкса та Маці [25] був умовним, як вони самі визнавали, багато досліджень виявили інші методи нейтралізації, такі як метафора бухгалтерської книги [13], претензія на індивідуальність [10] і «нікого не хвилює» [24]. Відома п'ятірка теж не безперечна. Наприклад, Ешфорт і Ананд [4] запропонували замінити техніку «несхвалення засуджувачів» на соціальне зважування, оскільки вони вважають перше підмножиною останнього [12].

Нейтралізація девіантної поведінки – це прийоми, які допомагають повністю або частково спростувати чиюсь відповідальність за девіантну поведінку. Цікаву логіку розгортання механізму нейтралізації пропонують у своїй моделі Каптейн і Хелвурт [12]. Автори зазначають, що для того, щоб не було провини або її було менше, нейтралізацію можна здійснити двома способами: з одного боку, заперечуючи девіантну поведінку, а з іншого, заперечуючи відповідальність. Заперечуючи девіантну поведінку, взагалі проблема зникає. Заперечуючи відповідальність – немає жодного органу, якому можна було б зарахувати відповідальність. Використання будь-якої з цих двох нейтралізацій означає, що немає (або є лише менша) відповідальності за девіантну поведінку, про яку можна говорити, оскільки девіантна поведінка є, але людина за неї не несе відповідальності, або що людина несе відповідальність, але за поведінку, яка не є девіантною. Таким чином, у нас є дві широкі категорії нейтралізації девіантної поведінки: заперечення девіантної поведінки («Це не девіантне») і заперечення відповідальності («Я не відповідальний за це») [12].

Кожну з цих категорій автори додатково ділять на дві категорії. Можна заперечити девіантну поведінку через (I) спотворення фактів («Це неправда») або через (II) заперечення норми («Це не є вирішальним»). Люди можуть заперечувати девіантну поведінку, змінивши опис ситуації таким чином, щоб норма, яку порушили, більше не застосовувалася і, таким чином, виглядала б, як вона взагалі не була порушена. Вони також можуть заперечувати девіантну поведінку, змінюючи норму так, щоб вона більше не відповідала ситуації [12].

Відмову від відповідальності науковці поділяють на (III) звинувачення обставин, де люди перекладають відповідальність на ситуацію та зовнішні чинники («Це поза моїм контролем») та (IV) «ховаючись за собою», де люди перекладають на себе відповідальність перед особистими, внутрішніми факторами та впливами, тим самим виправдовуючи себе («Це брак самоконтролю»). Ці чотири категорії є виключними та вичерпними в тому сенсі, що правопорушники можуть впливати на девіантність (через факти чи норми) або на відповідальність (через зовнішні чи внутрішні чинники) [12].

Шенбах [23] ранжує категорії своїх облікових записів у порядку ескалації оборони від поступок до виправдань, виправдань і до відмов (найбільш обтяжлива стратегія). Заперечення девіантної поведінки безпечніше, ніж заперечення відповідальності в сенсі бути менш близьким до поступки та мати більше можливостей для інших нейтралізацій. Якщо комусь не вдається заперечити девіантну поведінку, він усе ще має можливість заперечити свою відповідальність. Проте, намагаючись заперечити свою відповідальність, людина визнає, що норму було порушено, оскільки інакше їй не потрібно нейтралізувати свою відповідальність [12]. Коли ви намагаєтесь заперечити девіантну поведінку, викривлення фактів є безпечнішим, ніж заперечення норм, у тому сенсі, що коли факти відрізняються і не застосовуються жодні або інші норми, проблеми взагалі немає; таким чином більше немає причин нейтралізувати свою поведінку шляхом заперечення норм. Однак, коли хтось прагне заперечити норми, він визнає факти, інакше йому не доведеться робити норму невіршальною. Якщо девіантну поведінку неможливо заперечити взагалі або принаймні недостатньо, безпечніше покласти відповідальність на обставини, тому що в разі невдачі можна спробувати використати нейтралізацію через відсутність самоконтролю. Однак використання нейтралізацій за брак самоконтролю передбачає визнання того, що не всю відповідальність за девіантну поведінку можна покласти на обставини (тобто, тоді людина несе часткову відповідальність) [12].

Дослідники не мають конкретних пояснень щодо того, коли і як саме яка техніка нейтралізації застосовується і наскільки

сильною чи слабкою має бути інтерналізація наявних норм, щоб злочинець усе ще приймав їх як такі, але перебував на місці, водночас у змозі їх порушити.

Незважаючи на всі ці суперечності, теза нейтралізації регулярно відбувається. П'ять згаданих методів виглядають як майже позачасові концепції, виправдання застосовуються не тільки до корупції, але й до цілої низки злочинів (воєнні злочини, службові злочини, сексуальне насильство, вбивства тощо). Крім того, різні дослідження показують, що зміна або усунення таких методів виправдання фактично призводить до зменшення злочинності. Таким чином, можна сказати, що теза, започаткована Сайксом і Мацою [25], є майже винятково актуальною і важливою.

Висновки. Таким чином, техніки нейтралізації не представляють реальної теорії злочину, а скоріше описують раціоналізуючу поведінку злочинця після вчинення злочину. Соціальні норми просто змінюються, послаблюються або спотворюються в ході прийомів нейтралізації, які йдуть за вчинком. Відмову від відповідальності можна розуміти як заклик до кращої соціальної політики, оскільки злочинець у середовищі, яке більше не сприймається негативно та несправедливо, може вважати лише себе відповідальним за власну неправомірну поведінку. Заперечення шкоди передбачає занадто слабку або, принаймні в певних сферах, недостатню інтерналізацію норм. Заперечення жертви, однак, виявляє зв'язок із усталеними концепціями, такими як посередництво між жертвою та правопорушником або відновне правосуддя. У цих концепціях страждання жертви очевидно наближаються до злочинця, що ускладнює відкидання жертви та прикрашання злочину. Несхвалення засуджувачів має відбуватися шляхом відкритого та зрозумілого процесуального правосуддя. Крім того, вимога зміни парадигми, яка пізніше була обґрунтована підходом навішування ярликів, уже впізнається тут: не лише злочинець, а й суддя мають бути предметом наукового дослідження, оскільки вони також можуть бути кримінальними чи злочинними. Нарешті апеляція до вищих інстанцій приховує загальну критику ієрархічних структур, у яких упорядкована поведінка здійснюється некритично, і, таким чином, злочинна поведінка також може мати місце без власного мотиву злочинця. Осо-

бливо в армії та під час війни люди часто змушені обирати між наказами, які можуть відхилитися від світових норм, і відмовою у виконанні наказів, що, однак, може мати правові наслідки.

Тому причиною девіантної поведінки може бути не поступове відхилення в прийнятті норм (як стверджують субкультурні теорії), а висока гнучкість системи норм, яка парадоксальним чином дозволяє інтерналізувати переважувальні норми, але водночас порушувати їх.

Теза нейтралізації має унікальний статус у кримінології та теоріях злочинності. Зовні вона лише описує поведінку злочинця після злочинного діяння. Пояснення злочинної поведінки, безумовно, можна знайти не в самих методах нейтралізації, а в імпліцитному припущенні гнучкого тлумачення норм. Якщо припустити, що одне або кілька виправдань були сформовані до злочину і, таким чином, функціонували як своєрідний мотив, теза нейтралізації може бути представлена як етіологічна теорія злочину, в якій когнітивне подолання внутрішніх стримувань і інтерналізованих моральних концепцій є причинами злочину.

Емпірично ніколи не можна було точно визначити, в який момент з'являються раціоналізації. Тому не можна унеможливити, що методи нейтралізації виникають лише після вчинення злочину. Проте певне етіологічне пояснення поведінки, що відхиляється, зберігається тією мірою, якою успішне відкидання власної провини може посилити майбутні злочинні дії.

Нейтралізація є важливим поясненням зростання та стійкості девіантної поведінки. У літературі ми можемо знайти багато різних та дублювальних технік нейтралізації, що може бути причиною непослідовних результатів досліджень щодо використання і впливу технік нейтралізації.

На сьогодні жодна із запропонованих категорій технік нейтралізації не ґрунтується на систематичному переліку вже ідентифікованих технік усіх видів девіантної поведінки. Через це ми все ще ризикуємо мати обмежений, довільний і лише ілюстративний огляд технік нейтралізації.

Перспективами дослідження можна вважати більш детальне вивчення дискусійних аспектів зазначеної теми, подальшу систематизацію психологічних тактик виправдання корупційної

поведінки за їх мотиваційною специфікою та створення максимально цілісної логічної системи технік нейтралізації у сукупності із врахуванням інших психологічних механізмів корупції.

Список використаних джерел

1. Albercht W. S., Albercht C. O., Albercht C. C., & Zimbelman M. F. *Fraud Examination, Fourth Edition*. Mason, Ohio : Cengage Learning, 2012.
2. Albrecht C., Holland D., Malagueno R., Dolan S., & Tzafrir S. The Role of Power in Financial Statement Fraud Schemes. *Journal of Business Ethics*, 2015. P. 803–813.
3. Anand V., Ashforth B. E., & Joshi M. Business as usual: The acceptance and perpetuation of corruption in organizations. *Academy of Management Executive*. 2005. Vol. 19. No. 4. P. 9–23.
4. Ashforth B. E and Anand V. The Normalization of Corruption in Organizations. *Research in Organizational Behavior*. 2003. № 25. P. 1–52.
5. Cressey D. R. *Other People's Money: A Study of the Social Psychology of Embezzlement*. Glencoe : Free Press. 1953.
6. Curasi C. F. The relative influences of neutralizing behavior and subcultural values on academic dishonesty. *Journal of Education for Business*. 2013. № 88 (3). P. 167–175.
7. Fritsche Immo. Predicting Deviant Behavior by Neutralization: Myths and Findings. *Deviant Behavior*. 2005. № 26 (5). P. 483–510.
8. Hauser C. Fighting Against Corruption: Does Anti-corruption training make any difference *Journal of Business Ethics*. 2018. Vol. 159. P. 281–299.
9. Heath Joseph. Business Ethics and Moral Motivation: A Criminological Perspective. *Journal of Business Ethics*. 2008. № 83 (4). P. 595–614.
10. Henry Stuart and Roger Eaton, edited by. *Degrees of Deviance: Student Accounts of Their Deviant Behavior*. Salem : Sheffield Publishing, 1999.
11. Hinduja Sameer. Neutralization Theory and Online Software Piracy: An Empirical Analysis. *Ethics and Information Technology*. 2007. № 9 (3). P. 187–204.
12. Kaptein M., & Helvoort M. V. A Model of Neutralization Techniques. *Deviant behavior*. 2019. № 40 (10). P. 1260–1285.
13. Klockars C. *The Professional Fence. Thirty Years of Wheelin' and Dealin' in Stolen Goods*. New York : Free Press, 1974.
14. Maruna S. and Copes H. What Have We Learned from Five Decades of Neutralization Research? *Crime and Justice*. 2005. № 32. P. 221–320.
15. McMillan E. J. *Preventing Fraud in Nonprofit Organization*. Hoboken, New Jersey : John Wiley & Sons, Inc. 2006.

16. Mocan N. What determines corruption? International evidence from microdata. *Economic Inquiry*. 2008. № 46. P. 493–510.

17. Murphy P. R., & Dacin M. T. Psychological Pathway to Fraud: Understanding and Preventing Fraud in Organizations. *Journal of Business Ethics*. 2011. № 101 (4), July. P. 601–618.

18. Padgett S. Profiling the fraudster removing the mask to prevent and detect fraud. Hoboken, New Jersey : John Wiley & Sons, Inc. 2015.

19. Rabl T., & Kühlmann T. M. Why or why not? Rationalizing corruption in organizations. *Cross-Cultural Management*. 2009. № 16 (3). P. 268–286.

20. Ribeaud D. and Eisner M. Are Moral Disengagement, Neutralization Techniques, and Self-Serving Cognitive Distortions the Same? Developing a Unified Scale of Moral Neutralization of Aggression. *International Journal of Conflict and Violence*. 2010. № 4 (2). P. 298–315.

21. Schlenker B. R., Pontari B. A, and Christopher A. N. Excuses and Character: Personal and Social Implications of Excuses. *Personality and Social Psychology Review*. 2001. № 5 (1). P. 15–32.

22. Serviere-Munoz L. and Mallin M. L. How Do Unethical Salespeople Sleep at Night? The Role of Neutralizations in the Justification of Unethical Sales Intentions. *Journal of Personal Selling & Sales Management*. 2013. № 33 (3). P. 289–306.

23. Schönbach P. *Account Episodes. The Management or Escalation of Conflict*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990.

24. Shigihara, Amanda M. It's Only Stealing a Little a Lot: Techniques of Neutralization for Theft among Restaurant Workers. *Deviant Behavior*. 2013. № 34 (6). P. 494–512.

25. Sykes G. M., & Matza D. Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*. 1957. № 22. P. 664–670.

26. Tan X., Liu L., Zheng W., & Huang Z. Effects of social dominance orientation and right-wing authoritarianism on corrupt intention: The role of moral outrage. *International Journal of Psychology*. 2016. № 51 (3). P. 213–219.

27. Vona L. W. *The Fraud Audit: Responding to the risk of fraud in core business system*. New Jersey : John Wiley & Sons, Inc. 2011.

28. Wang F., & Sun X. Absolute power leads to absolute corruption? Impact of power on corruption depending on the concepts of power one holds. *European Journal of Social Psychology*. 2016. № 46 (1). P. 77–89.

29. Zhao H., Zhang H., & Xu Y. Does the dark triad of personality predict corrupt intention? The mediating role of belief in good luck. *Frontiers in Psychology*. 2016. № 7. P. 1–16.

References

1. Albercht, W. S., Albercht, C. O., Albercht, C. C., and Zimbelman, M. F. (2012), „Fraud Examination”, *Fourth Edition*, Cengage Learning Mason, Ohio.
2. Albrecht, C., Holland, D., Malagueno, R., Dolan, S., and Tzafrir, S. (2015), „The Role of Power in Financial Statement Fraud Schemes”, *Journal of Business Ethics*, pp. 803–813.
3. Anand, V., Ashforth, B. E., and Joshi, M. (2005), „Business as usual: The acceptance and perpetuation of corruption in organizations”, *Academy of Management*, Vol. 19, № 4, pp. 9–23.
4. Ashforth, B. E. and Anand, V. (2003), „The Normalization of Corruption in Organizations”, *Research in Organizational Behavior*, pp. 1–52.
5. Cressey, D. R. (1953), *Other People’s Money: A Study of the Social Psychology of Embezzlement*, Free Press, Glencoe.
6. Curasi, C. F. (2013), „The relative influences of neutralizing behavior and subcultural values on academic dishonesty”, *Journal of Education for Business*, № 88 (3), pp. 167–175.
7. Fritsche, I. (2005), “Predicting Deviant Behavior by Neutralization: Myths and Findings”, *Deviant Behavior*, № 26 (5), pp. 483–510.
8. Hauser, C. (2018), Fighting Against Corruption: Does Anti-corruption training make any difference?, *Journal of Business Ethics*, № 159, pp. 281–299.
9. Heath, J. (2008), “Business Ethics and Moral Motivation: A Criminological Perspective”, *Journal of Business Ethics*, № 83 (4), pp. 595–614.
10. Stuar, H. and Eaton, R. *Degrees of Deviance: Student Accounts of Their Deviant Behavior*, Sheffield Publishing Salem.
11. Sameer, H. (2007), “Neutralization Theory and Online Software Piracy: An Empirical Analysis”, *Ethics and Information Technology*, № 9 (3), pp. 187–204.
12. Kaptein, M., and Helvoort, M. V. (2019), A Model of Neutralization Techniques, *Deviant behavior*, № 40 (10), pp. 1260–1285.
13. Klockars, C. (1974), *The Professional Fence. Thirty Years of Wheelin’ and Dealin’ in Stolen Goods*, Free Press, New York.
14. Maruna, S. and Copes, H. (2005), “What Have We Learned from Five Decades of Neutralization Research?”, *Crime and Justice*, pp. 221–320.
15. McMillan, E. J. (2006), Preventing Fraud in Nonprofit Organization. Hoboken, John Wiley & Sons, New Jersey, Inc.
16. Mocan, N. (2008), What determines corruption? International evidence from microdata, *Economic Inquiry*, 46, pp. 493–510.

17. Murphy, P. R., and Dacin, M. T. (2011), Psychological Pathway to Fraud: Understanding and Preventing Fraud in Organizations, *Journal of Business Ethics*, № 101 (4), pp. 601–618.

18. Padgett, S. (2015), Profiling the fraudster removing the mask to prevent and detect fraud, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey.

19. Rabl, T., and Kühlmann, T. M. (2009), Why or why not? Rationalizing corruption in organizations, *Cross-Cultural Management*, № 16(3), pp. 268–286.

20. Ribeaud, D. and Eisner, M. (2010), “Are Moral Disengagement, Neutralization Techniques, and Self-Serving Cognitive Distortions the Same? Developing a Unified Scale of Moral Neutralization of Aggression”, *International Journal of Conflict and Violence*, № 4 (2), pp. 298–315.

21. Schlenker, B. R., Pontari B. A., and Christopher, A. N. (2001), “Excuses and Character: Personal and Social Implications of Excuses”, *Personality and Social Psychology Review*, № 5 (1), pp. 15–32.

22. Serviere-Munoz, L. And Mallin, M. L. (2013), “How Do Unethical Salespeople Sleep at Night? The Role of Neutralizations in the Justification of Unethical Sales Intentions”, *Journal of Personal Selling & Sales Management*, № 33 (3), pp. 289–306.

23. Schönbach, P. (1990), *Account Episodes. The Management or Escalation of Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge.

24. Shigihara, A. M. (2013), “It’s Only Stealing a Little a Lot: Techniques of Neutralization for Theft among Restaurant Workers”, *Deviant Behavior*, № 34 (6), pp. 494–512.

25. Sykes, G. M. and Matza, D. (1957), Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency, *American Sociological Review*, № 22, pp. 664–670.

26. Tan, X., Liu, L., Zheng, W., and Huang, Z. (2016), Effects of social dominance orientation and right-wing authoritarianism on corrupt intention: The role of moral outrage, *International Journal of Psychology*, № 51 (3), pp. 213–219.

27. Vona, L. W. (2011), The Fraud Audit: Responding to the risk of fraud in core business system, John Wiley & Sons, Inc, New Jersey.

28. Wang, F. and Sun, X. (2016), Absolute power leads to absolute corruption? Impact of power on corruption depending on the concepts of power one holds, *European Journal of Social Psychology*, № 46 (1), pp. 77–89.

29. Zhao, H., Zhang, H., and Xu, Y. (2016), Does the dark triad of personality predict corrupt intention? The mediating role of belief in good luck, *Frontiers in Psychology*, № 7, pp. 1–16.